

Dobre i złe strony stanu czytelnictwa w Polsce – badania, raporty i prawda

Barbara Maria MORAWIEC

Dane dotyczące praktyk lekturowych w Polsce nie napawają optymizmem. Co jest przyczyną takiego stanu rzeczy? Jakie są dobre i złe strony czytelnictwa w Polsce?

Na te pytania odpowiem w niniejszym artykule, skupiając się na statystykach badań czytelnictwa na podstawie najważniejszych raportów, m.in. Biblioteki Narodowej, Polskiej Izby Książki, Instytutu Badań Edukacyjnych oraz innych badaniach. Bardzo istotne jest także wskazanie danych dotyczących e-czytelnictwa, które dla Polaków wciąż są nową formą praktyki czytelniczej.

Coraz częściej trzeba uświadamiać społeczeństwo o powinności i przyjemności czytania. Poruszając te zagadnienia, spróbuję znaleźć odpowiedź na pytanie, czy działania promocyjne nastawione na propagowanie czytelnictwa są skuteczne, czy też trafiają w próżnię. Analizę badań i raportów zakończę własnym komentarzem odnoszącym się do aktualnej sytuacji, czytelnictwa w świetle badań oraz działań zmierzających do powstrzymania jego spadku.

Raport stanu czytelnictwa BIBLIOTEKA NARODOWA

Z najnowszych badań czytelnictwa przeprowadzonych przez Bibliotekę Narodową i TNS Polska wynika, że Polacy nadal nie czytają. Do jakichkolwiek praktyk lekturowych przyznaje się tylko 37% naszych rodaków. Spadkowy trend w czytelnictwie na chwilę przerwały dane Biblioteki Narodowej za 2014 rok – wówczas odsetek czytających wynosił 41,7%. Najczęściej respondenci deklarujący czytanie przynajmniej jednej książki sięgają po bestsellery sprzed lat, powieści, romanse, sensację i fantastykę. W danych raportu za 2015 rok wyróżniono dwa typy czytających, tj. 22% omniczytelników – osoby, które przeczytały tekst o objętości około trzech stron maszynopisu, książkę w całości lub jej fragment, jedną gazetę lub wiadomości w Internecie, oraz 14% osób nieobcuujących z kulturą pisma,

czyli tych, którzy nie podjęli żadnych aktywności czytelniczych z własnego wyboru. Zasięg czytelnictwa determinuje także wykształcenie – im wyższe, tym większy odsetek czytających. Autorzy raportu podkreślają, że *praktyki czytelnicze, takie jak lektura dłuższych tekstów, prasy czy książek bądź korzystanie z Internetu, mają tendencję do »kumulacji«*. *Czytelnicy książek statystycznie częściej sięgają po prasę i korzystają z sieci*¹. W raporcie zaprezentowano także zagadnienia odnoszące się do socjalizacji czytelniczej, zaangażowania czytelniczego, źródeł książek i rekomendacji lekturowych (rola bibliotek, wielkość posiadanych księgozbiorów, źródeł pozyskiwania książek) oraz zwrócono uwagę na więzi społeczne, które także mają wpływ na zachęcanie do lektury.

¹ Michalak D., Koryś I., Kopeć J. *Stan czytelnictwa w Polsce w 2015 roku: wstępne wyniki*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2016.

Raport transformacji czytelnictwa POLSKA IZBA KSIĄŻKI

Transformacja czytelnictwa według Polskiej Izby Książki została ukazana w raporcie „Książki w codziennym życiu Polaków”. Publikacja ta jest podsumowaniem badań przeprowadzonych we wrześniu w 2015 roku przez PIK oraz przedstawieniem analizy innych statystyk czytelniczych celem rozpoznania rozbieżności pomiędzy poszczególnymi raportami. Według badania PIK do czytania jakiegokolwiek książki (drukowanej, elektronicznej lub dźwiękowej) w ciągu ostatnich 12 miesięcy przyznało się 37,2% badanych, co oznacza, że prawie 2/3 respondentów nie praktykowało czytania książek w żaden sposób. W wynikach badania podano, że *spośród respondentów, którzy w ciągu ostatniego roku czytali książki, większość (64,4%) zadeklarowała lekturę nie więcej niż sześciu publikacji, a tylko niespełna 1/3 przeczytała ich siedem i więcej. Tak więc zbiorowość czytelników składa się w przeważającej części z czytelników okazjonalnych. W całej populacji odbiorcy aktywni stanowią zaledwie 11,6%*². Najczęściej czytane są książki obyczajowe i romanse, sensacyjne, kryminalne, thrillery oraz opowiadania i powieści. Tak samo jak w przypadku poprzednich badań czytelnictwo jest warunkowane przez stopień wykształcenia społeczeństwa oraz wpływ najbliższych osób z otoczenia.

Raport kulturalny GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY

Warto również zwrócić uwagę na udział bibliotek w czytelnictwie i na kolejny raport „Kultura w 2014 roku”. Publikacja ta zawiera dane dotyczące wyników funkcjonowania bibliotek w Polsce w 2014 roku, zgromadzone przez Główny Urząd Statystyczny. Zestaw wskaźników dotyczących bibliotek odnosi się do placówek publicznych, naukowych, pedagogicznych, fachowych i innych, których w tym czasie istniało ponad 8 tys. (2 608 bibliotek i 5 486 filii bibliotecznych, jednak liczba bibliotek z roku na rok stale maleje). Analiza danych GUS-u dotyczy także korzystania z bibliotek przez

czytelników. Zgodnie ze statystykami, użytkowników aktywnie wypożyczających w Polsce książki było ponad 6 mln 302 tys. Co więcej, w księżnicach zanotowano prawie 86,5 mln odwiedzin. Najliczniejszą grupą użytkowników bibliotek były osoby w wieku od 25 do 44 lat (27,5%). Do bibliotek zapisanych było także ponad 167 tys. dzieci w wieku do 5 lat (3%), 907 tys. dzieci 6-12-letnich (14%), 521 tys. 13-15-latków (8%) oraz 659 tys. młodzieży w wieku 16-19 lat (10,5%). Użytkownicy w wieku studenckim stanowili grupę ponad 737 tys. osób (12%). Oprócz osób w wieku 25-44 lata najliczniejszymi grupami zarejestrowanych w polskich bibliotekach były także osoby w przedziale wiekowym od 45 do 60 lat (930 tys. – 15%) oraz powyżej 60 lat (646 tys. – 10%). Na tej podstawie można stwierdzić, że większość osób powyżej 25 lat ochoczo przychodzi do bibliotek po lekturę, a także aktywnie uczestniczy w różnych wydarzeniach organizowanych przez te placówki. Łącznie w 2014 roku czytelnicy wypożyczyli 115 mln pozycji (w 97% były to książki), a na miejscu (tj. w czytelniach i innych agendach bibliotek) udostępniono ponad 21 mln książek i czasopism – te dane można odnieść do zaprezentowanych powyżej danych dotyczących stanu czytelnictwa w Polsce. Wypożyczenia i udostępnienia można w tym przypadku traktować jako deklarację czytelniczą, jednak do końca nie wiadomo, czy rzeczywiście zbiory te zostały „przeczytane”. Analizę raportu GUS oraz infografikę tych danych opublikowałam w serwisie bibliotecznym Lustró Biblioteki³.

Wraz z malejącą liczbą bibliotek w Polsce zmniejsza się także liczba osób z nich korzystających. Jednym z powodów niechęci do korzystania z bibliotek przez Polaków jest brak nowości wydawniczych w dostępnym w bibliotece księgozbiornie. Dodatkowo sytuacja ta jest uwarunkowana szybkim rozwojem technologii i coraz powszechniejszym dostępem do zasobów cyfrowych.

² Kostecki J. i in. *Książki w codziennym życiu Polaków*. Raport z badania Polskiej Izby Książki. Kierunki i formy transformacji czytelnictwa w Polsce, Polska Izba Książki, Warszawa 2015

³ Morawiec B.M. *Raport: Stan bibliotek w Polsce w 2014 roku*, Lustró Biblioteki: <http://www.lustrobiblioteki.pl/2015/10/raport-stan-bibliotek-w-polsce-w-2014.html>, dostęp: 02.04.2016; Morawiec B.M. Infografika: Stan bibliotek w Polsce w 2014 roku, Lustró Biblioteki, <http://www.lustrobiblioteki.pl/2015/10/infografika-stan-bibliotek-w-polsce-w.html>, dostęp: 02.04.2016.

Raport czytelnictwa młodych INSTYTUT BADAŃ EDUKACYJNYCH

Badania skupione nad czytelnictwem dzieci i młodzieży przeprowadził Instytut Badań Edukacyjnych we współpracy z Biblioteką Narodową w 2013 roku na grupie ponad 1700 młodych osób. Celem badania były m.in. wskazanie praktyk czytelniczych wśród badanej grupy, określenie przebiegu biografii czytelniczych (tj. inicjacja literacka, wzory wyniesione z domu, obserwacja środowiska rówieśników, wpływ instytucji oświatowych i kulturalnych na czytelnictwo wśród badanej grupy) oraz ocena zasięgu książki wśród uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych. W ogólnym rozrachunku dzieci i osoby młode przejawiają zróżnicowane postawy czytelnicze, jednak chętnie sięgają po lekturę oraz sugerują się opiniami rówieśników. W ciągu tygodnia przynajmniej raz po książkę w wolnym czasie sięga 48% 12-latków oraz co trzeci 15-latek. Codzienną lekturę deklaruwał co piąty uczeń szkoły podstawowej oraz 15% uczniów gimnazjum⁴. Wśród biografii czytelniczych nastolatków, oprócz lektur szkolnych, znaczną rolę odgrywa literatura fantastyczna oraz fantastyczno-przygodowa. Ważna jest wczesna inicjacja czytelnicza, już od najmłodszych lat dziecka, nie tylko przez wpływ działań szkoły, a głównie przez zaangażowanie rodziców. Rozwinięcie nawyku czytelniczego jest zależne od środowiska, a więc jeśli czytamy w rodzinie, najmłodsze pokolenie będą przekazywać swoje kompetencje czytelnicze kolejnym pokoleniom. Nawyk czytania jest niewątpliwie dziedziczny, tak samo jak nauka podstawowych czynności życiowych i zachowań przez obserwację innych osób oraz ich reakcji.

Raport czytelnictwa dzieciom FUNDACJA ABCXXI

W marcu 2015 roku ukazał się raport „Badanie efektywności czytania dzieci od urodzenia” przygotowany przez Fundację ABCXXI Cała Polska Czyta Dzieciom na grupie prawie 2,5 tys. osób. Badanie oparto o projekt „Pierwsza Książka Mojego Dziecka”. Na jego podstawie sprawdzano m.in. zależność między czytaniem dziecku od urodzenia a różnymi

⁴ Zasacka Z. *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*. Warszawa 2014, Instytut Badań Edukacyjnych.

sferami jego rozwoju oraz jakie czynniki skłaniają rodziców do czytania swoim pociechom. Deklarację czytania dziecku kilka razy w tygodniu złożyło 26% rodziców, a kolejne 16% czyta dzieciom codziennie. Najczęściej rodzice czytają swoim pociechom podczas zabaw i przed wieczornym odpoczynkiem. W wynikach badania 80% respondentów podało, że ich dzieci domagają się czytania.

Większość badanych rodziców, uznała, że warto czytać dzieciom od urodzenia (83%), argumentując to budowaniem stałej więzi z dzieckiem (90%) oraz wpływem na rozwój psychiczny dziecka (82%). Ponadto 95% rodziców opowiedziało się, że jeśli będą mieć kolejne dziecko, zaczną mu czytać we wczesnym dzieciństwie. To potwierdza poprzednią tezę, że czytanie jest dziedziczne i ma duże znaczenie kształtujące rozwój przyszłych samodzielnych czytelników.

Raport czytania społecznościowego INSTYTUT MONITOROWANIA MEDIÓW

Społecznościowy aspekt czytelnictwa dostrzegł Instytut Monitorowania Mediów (IMM). W marcu 2016 roku opublikował on krótki raport pod tytułem „Czytam książkę na Facebooku”, poświęcony deklaracji czytelnictwa w social media⁵. Dane były zbierane w okresie od 1 stycznia 2014 do końca 2015 roku. Autorzy tego raportu zawarli w jego treści analizę tego, co piszemy o książkach w serwisach społecznościowych. Z uwagi na skrótość współczesnych komunikatów odbiorcy preferują krótkie teksty w formie elektronicznej, np. ukazujące się w social media – liczba deklaracji czytelnictwa w social media wynosi 105 tys. Z badań IMM wynika, że użytkownicy chętnie wypowiadają się na temat przeczytanych książek, uczestniczą w dyskusjach, rekomendują książki, recenzują je oraz najzwyczajniej chwalać się przeczytaną lekturą. Popularnym trendem są np. wyzwania czytelnicze, listy książek wartych przeczytania oraz zawiązywanie grup dyskusyjnych dla miłośników książek. Najpowszechniejszym medium dla tych praktyk jest

⁵ Tomsia M., Kilian M. *Czytam książkę na Facebooku*. Raport IMM na temat deklaracji czytelnictwa w social media, Instytut Monitorowania Mediów 2016, <http://www.marketing-news.pl/message.php?art=46879>, dostęp 03.04.2016.

Facebook (53%), Twitter (33%) i inne mniejsze serwisy. Co więcej, według danych IMM użytkownicy Internetu podjęli ponad 1,3 mln różnego rodzaju interakcji wokół tematu czytelnictwa (polubienia, komentarze, udostępnienia), co może świadczyć o tym, że chętnie angażują się oni w dyskusje o książce. Badania IMM pokazują, że media społecznościowe są idealnym miejscem do promocji książek oraz nawiązywania interakcji i zachęcania użytkowników do odwiedzania bibliotek lub zakupu książki w księgarni.

Czytanie społecznościowe można uznać za jeden z przejawów metaczytania, czyli e-czytelnictwa. Patrick Bazin pisał o metaczytaniu jako jednym z czynników wpływających na przyszłość odbioru treści książki. Według tego autora, *walcząc o wyzwolenie z więzów narzuconych przez książkę i zмирzając w stronę wielotekstowości – w której różne typy tekstów oraz obrazy, dźwięki, filmy, bazy danych, serwisy mailowe i sieci interaktywne mogą wzajemnie się modyfikować lub się sobie przeciwstawiać – taki proces w sposób postępowy wytwarza nowy wymiar (czytanie polimorficzne, poprzeczne i dynamiczne). Możemy je nazwać metaczytaniem*⁶.

Obecnie czytanie to nie tylko kontakt z wydrukowanymi papierowymi stronami. Na równi z tradycyjnymi sposobami czytania stoi czytanie hipertekstowe, czyli e-czytanie i odbiór treści zamieszczanych w Internecie, np. w elektronicznych wydaniach prasy, bibliotekach cyfrowych, internetowych wypożyczalniach czy też e-księgarniach udostępniających fragmenty e-booków lub darmowe tytuły. W tym kontekście czytanie treści w social media będzie również przejawem czytania hipertekstowego wzbogaczonego o dodatkowe treści, jakimi są linki, materiały audiowizualne oraz elementy interaktywne.

Raport czytania na ekranie

W e-czytanie angażuje się coraz więcej osób. Jednak z wyników badań statystycznych przedstawionych w raportach dotyczących e-czytelnictwa wynika trend, że Polacy nie preferują czytelnictwa e-booków. Mimo to księgarnie internetowe i wydawnictwa

w Polsce notują coraz większy wzrost ich sprzedaży. Obecnie rynek książki elektronicznej stanowi 2-3% całości rynku książki, a jego wartość w 2014 roku wyniosła 56 mln złotych. Do końca 2015 szacuje się, że wartość tego rynku będzie większa o 4 mln, a już w 2016 roku może przekroczyć 85 mln złotych (prognozy opracowane na podstawie sprzedaży e-booków przez firmę Virtualo⁷).

Najnowszy raport „Rynek książki w 2015 roku”, opublikowany przez Bibliotekę Analiz potwierdza, że fundamentalnym warunkiem, który musi zostać spełniony, *aby segment e-książek stał się istotnym, a co najważniejsze, suwerennym elementem polskiego rynku książki, jest postrzeganie i traktowanie przez wydawców e-booka jak produktu równego książce papierowej*⁸. Zauważalny jest także rozwój aktywności wydawców w sieci, którzy tworzą rozmaite kanały dystrybucji e-booków, jak np. internetowe wypożyczalnie (NASBI/OSBI – Grupa Wyd. Helion, IBUK Libra – PWN, Profinfo – Wolters Kluwer), prowadzą własne serwisy o charakterze społecznościowym (Lubimy Czytać – Znak i Wydawnictwo Otwarte, BiblioNETka – PWN) oraz kładą nacisk na promocję e-czytania. W ten sposób czytanie e-booków jest propagowane za pomocą różnych kanałów.

Biblioteka Narodowa w badaniach czytelnictwa uwzględniła praktyki lekturowe związane z czytaniem dłuższych tekstów w postaci elektronicznej, mających minimum trzy strony (zbliżonych objętościowo do trzech stron felietonu lub obszernego artykułu w gazecie), takich jak blogi czy internetowe encyklopedie. Uzyskane dane wskazują, że do takich praktyk przyznało się w 2015 roku 17% Polaków (rok wcześniej czytanie dłuższych tekstów deklarowało 32%)⁹. Według danych opracowanych w raporcie „Stan czytelnictwa w Polsce w 2015 roku” tylko 6% Polaków, czyli dokładnie o połowę mniej niż w roku poprzednim, sięgnęło po lekturę e-booka w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Z kolei Polska Izba Książki w raporcie „Kierunki i formy transformacji czytelnictwa w Polsce” podaje, że 13,9% osób

⁶ Bazin P. *W stronę metaczytania* [w:] Nunberg G. [red.] *Przyszłość książki*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2013, s. 202-221.

⁷ Błaszczuk M., Bednarczyk M. *Raport o rynku e-booków w Polsce w latach 2010-2014*, Virtualo 2014, <https://cdn.virtualo.pl/vplpromo/93f3983c5cbbcd4513316a06a832ef1d/raport-o-rynku-e-bookow.pdf>, dostęp 05.04.2016.

⁸ Gołębiowski Ł., Waszczyk P. *Rynek książki w Polsce 2015*. Wydawnictwa, Biblioteka Analiz, Warszawa 2015.

⁹ Michalak D., op. cit., s. 62.

czyta dłuższe teksty w Internecie, tj. e-booki, prasę w wersji elektronicznej i inne teksty (bez uwzględnienia tekstów będących wpisami na portalach społecznościowych, czatach i komunikatorach), ale do czytelnictwa samych e-booków przyznaje się tylko 4,2% Polaków¹⁰.

Czytelnicza prawda

Działania promocyjne mają na celu upowszechnienie pożytków płynących z lektury oraz krzewienie postaw czytelniczych. Jedną z recept na ogólnopolską poprawę czytelnictwa jest Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa. Program ten powołany został przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a później dołączyło do współpracy nad jednym z priorytetów, wspierających rozwój czytelnictwa dzieci i młodzieży, Ministerstwo Edukacji Narodowej. Biorąc pod uwagę dotychczasowy stan rzeczy, za złe statystyki czytelnictwa w Polsce oraz brak skutecznych – zdaniem MKiDN – działań w powstrzymaniu spadku czytelnictwa, konsekwencje poniósł już dyrektor Instytutu Książki.

Najwyższa Izba Kontroli opublikowała wyniki swojej kontroli i oceniła, że *pomimo wydatkowania w latach 2012-2015 (I połowa) na rozwój czytelnictwa środków publicznych w łącznej wysokości 268 mln zł działania Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego nie zapewniły wzrostu poziomu czytelnictwa w Polsce, uzasadniając, że tendencje poziomu czytelnictwa są nietrwałe*¹¹.

W ramach działań bibliotek podejmowanych jest wiele inicjatyw, programów, organizowanych jest wiele konferencji i akcji czytelniczych, które mają uleczyć polskie czytelnictwo. Niewielka część tych działań (specjalnie nie podaję nazw, ponieważ wywołał lawinę niepotrzebnej krytyki) ma w głównej mierze tylko charakter medialny, a efekty mające na celu promocję czytelnictwa są tymczasowe.

¹⁰ Kostecki J., op. cit., s. 40, 53.

¹¹ *Rozwój czytelnictwa w Polsce*. Informacja o wynikach kontroli, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2016

Co za tym idzie, otrzymane w grantcie lub innym programie dotacyjnym fundusze przeznaczone są na zakup gadżetów, niepotrzebnych materiałów „ulotkowopodobnych”, zapewnienie cateringu z wyższej półki lub też rozdysponowywane są na wynagrodzenia dla organizatorów. Oczywiście nie umniejszam potrzeby takich inicjatyw, ale trzeba je przygotować z rozmysłem, tak aby rzeczywiście zachęcić uczestników do czytania w jakiegokolwiek formie lub odwiedzenia biblioteki. Liczy się efekt, nie chęć ulotnego „wypromowania”, uchwyconego na zdjęciach w relacji. Warto zaznaczyć, że bardzo dużo działań w bibliotekach (szczególnie tych mało dofinansowywanych) organizowanych jest bez dodatkowych kosztów i to z naprawdę fantastycznym rozmachem oraz gwarantowanym rezultatem czytelniczym.

rocznie nie brakuje miłośników słowa pisanego na targach książki, które na przekór złym statystykom czytelnictwa biją nowe rekordy odwiedzin

W Polsce bije się na alarm, że czytelnictwo jest niskie. Rzeczywiście tak jest, ale według badań. Duże obawy mogą budzić odpowiednio dobrane grupy reprezentatywne i rzetelność wypowiedzi respondentów – ale na tym polega statystyka. Oczywiście podobnych raportów dotyczących stanu czytelnictwa

i e-czytelnictwa jest więcej. Z punktu widzenia ich wyników czytelnictwo wciąż jest zależne od czynników demograficznych, kulturowych, środowiska, w którym żyjemy, oraz przebiegu socjalizacji czytelniczej.

W mojej opinii czytelnictwo w Polsce ma się dobrze. Wystarczy spojrzeć na biblioteki, które przyciągają czytelnika na różne sposoby i stają się instytucjami wielozadaniowymi. Podczas wielu konferencji bibliotekarze krytykowali przedstawione badania i mówili jednym głosem – zawsze mamy kolejki do wypożyczalni, nawet gdy nie widać tego w statystykach, w bibliotece zawsze ktoś zatraca się w lekturze, a nawet dochodzi do sytuacji, że musimy wypraszać czytelników, bo czas zamknąć w tym dniu drzwi czytelnici.

Co więcej, podczas moich podróży po całym kraju ani razu nie zdarzyło mi się nie napotkać osoby z książką, gazetą lub czytnikiem w ręku. Rokrocznie nie brakuje także miłośników słowa pisanego na targach książki, które na przekór złym statystykom czytelnictwa biją nowe rekordy odwiedzin. W sieci powstaje coraz więcej serwisów oraz blogów o tematyce książkowej i recenzenckiej, które mają swoich stałych odbiorców. To optymistyczne zakończenie ma być wyrazem mojej wiary w to, że prawda jest inna niż sugerują to wyniki badań, ponieważ powiedzieć, że Polacy nie praktykują czytania, to stwierdzić, jakby nie potrafili w ogóle czytać.

Źródła

1. *Badanie efektywności czytania dzieci od urodzenia*, Ośrodek Ewaluacji, Fundacja ABCXXI, Warszawa 2015.
2. Bazin Patric, *W stronę metaczytania* [w:] Nunberg Geoffrey [red.] *Przyszłość książki*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2013, s. 202-221.
3. Błaszczuk Małgorzata, Bednarczyk Martyna, *Raport o rynku e-booków w Polsce w latach 2010-2014*, Virtualo 2014, <https://cdn.virtualo.pl/vplpromo/93f3983c5cbbcd4513316a06a832ef1d/raport-o-rynku-e-bookow.pdf>, dostęp 05.04.2016.
4. Gołębiewski Łukasz, Waszczyk Piotr, *Rynek książki w Polsce 2015*. Wydawnictwa, Biblioteka Analiz, Warszawa 2015.
5. Kostecki Janusz i in. *Książki w codziennym życiu Polaków. Raport z badania Polskiej Izby Książki „Kierunki i formy transformacji czytelnictwa w Polsce”*, Polska Izba Książki, Warszawa 2015.
6. *Kultura w 2014 r.* Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2015, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystykasport/kultura/kultura-w-2014-r-,2,12.html>, dostęp 18.01.2016.
7. Michalak Dominika, Koryś Izabella, Kopec Jarostaw, *Stan czytelnictwa w Polsce w 2015 roku: wstępne wyniki*, Biblioteka Narodowa Warszawa 2016.
8. Morawiec Barbara Maria, *Raport: Stan bibliotek w Polsce w 2014 roku*, Lustró Biblioteki 2015, <http://www.lustrobiblioteki.pl/2015/10/raport-stan-bibliotek-w-polsce-w-2014.html>, dostęp 02.04.2016.
9. Morawiec Barbara Maria, *Infografika: Stan bibliotek w Polsce w 2014 roku*, Lustró Biblioteki 2015, <http://www.lustrobiblioteki.pl/2015/10/infografika-stan-bibliotek-w-polsce-w.html>, dostęp 02.04.2016.
10. *Rozwój czytelnictwa w Polsce. Informacja o wynikach kontroli*, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2016.
11. Tomsia Monika, Kilian Małgorzata, *Czytam książkę na Facebooku. Raport IMM na temat deklaracji czytelnictwa w social media*, Instytut Monitorowania Mediów 2016, <http://www.marketing-news.pl/message.php?art=46879>, dostęp 03.04.2016.
12. Zasacka Zofia, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014.

Barbara Maria Morawiec jest redaktor naczelną serwisu Lustró Biblioteki (www.lustrobiblioteki.pl). Autorka książki „Biblioteki cyfrowe – tworzenie, zarządzanie, odbiór” oraz poradnika dla bibliotekarzy „Biblioblog w pigułce – poradnik dla bibliotekarzy”, a także artykułów dotyczących blogosfery bibliotecznej, Biblioteki 2.0, bibliotek cyfrowych, e-booków itp. Prowadzi szkolenia dla bibliotekarzy z zakresu tworzenia blogów i serwisów bibliotecznych oraz zarządzania nimi, działań promujących czytelnictwo, źródeł cyfrowych, a także PR w bibliotece. Absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Uniwersytetu Śląskiego na kierunku informacja naukowa i bibliotekoznawstwo.